
УДК: 811.512.154**ТИЛЛЕБАЕВ С.А.***Ж.Баласагын атындагы КУУ / КНУ им.Ж.Баласагына***TILLEBAEV S.A.***J.Balasagyn KNU***ЭЛДИН ЭЛ ЭКЕНИ – ЭНЕ ТИЛИНДЕ****Народности народа определяется родным языком****Population of the people is determined by the native language**

***Аннотация.** Макалада мамлекеттик тилдин азыркы ал-абалы жөнүндө, мамлекеттик тил боюнча тиешелүү мыйзамдардын иштелиши тууралуу, ошондой эле өлкөбүздөгү эң алгачкы, эң абройлуу окуу жайы болгон Ж.Баласагын атындагы КУУнун профессордук-окутуучулар курамы тарабынан эне тилибизде жазылып жаткан окуу китептери менен окуу куралдары жөнүндө, ал турсун окуу стандарттары менен жумушчу программаларынын мамлекеттик тилде жазылыш ал- абалына чейин конкреттүү талдоолордун мисалында айтылат.*

***Аннотация.** В статье раскрывается современное состояние государственного языка, о работе в нынешних реалиях соответствующих законов о государственном языке, а также об учебниках, учебных пособиях, написанных профессорско-преподавательским составом одного из старейших и авторитетных вузов страны Национальным университетом им.Ж.Баласагына. А также даётся конкретный анализ состояния стандартов, рабочих программ, написанных на государственном языке.*

***Abstract.** The article describes the current state of the state language, the work in the current realities of the relevant laws on the state language, as well as textbooks, teaching aids written by the teaching staff of one of the oldest and most authoritative universities in the country, the National University named after Zh. Balasagyn. It also provides a specific analysis of the state of standards, work programs written in the state language.*

***Урунттуу сөздөр:** мамлекет, тарых, эгемендик, тил саясаты, улуттук программа, жол карта, комиссия, окуу планы, окуу китеби, окулук, окуу-усулдук комплекс, олимпиада.*

Ключевые слова: государство, история, суверинитет, языковая политика, национальная программа, дорожная карта, комиссия, учебный план, учебник, учебное пособие, учебно-методический комплекс, олимпиада.

Key words: state, history, sovereignty, language policy, national program, road map, commission, study plan, textbook, study guide, educational and methodological complex, Olympiad.

Бу дүйнөдө канча мамлекет болсо, алардын ар биринин өздөрүнө гана тиешелүү майрам күндөрү, салтанаттуу даталары бар. Ал майрамдар менен салтанаттуу күндөргө ошол мамлекеттин тарыхы, өзүмдүк өзгөчөлүктөрү камтылган. Бирок, Жер шарын мекендеген эл-журттун баарына тиешелүү да майрамдар жок эмес. Алардын бири – ЭНЕ ТИЛДИН ЭЛ АРАЛЫК КҮНҮ. ЮНЕСКОнун атайын резолюциясы менен бекитилген бул күндү дүйнө элдери зор салтанат, маңдай жарган кубаныч менен белгилеп келет. Мындан башкача болушу да мүмкүн эмес го. Анткени, ар бир эл үчүн өз ЭНЕ ТИЛИНЕН өткөн ыйык, өз эне тилинен өткөн аруу нерсе жок. Эне сүтү менен кошо бойго сиңген эне тили ар бирадам үчүн энедей ыйык, атадай асыл, Ата Журттай аруу боюнча өмүр өткөнчө көөдөн түпкүрүндө жашап келет эмеспи. Дүйнөнүн бардык элдери сыяктуу эле биз да ЭНЕ ТИЛИБИЗДИ эч нерсеге алмашкыз аруу дүйнө, кунсуз асыл казына, адамдыгыбыздын өзү деп жашап келебиз.

Өлкөбүз Кыргызстанды мекендеген көптөгөн элдер үчүн да өз эне тили кандай ардактуу болсо, Ала-Тоо койнундагы элдерди бириктирүүчү, “бир жакадан баш, бир жеңден кол чыгарта” турган кыргыз тили бул элдер үчүн дал ошондой ыйык, дал ошондой аруу.

Албетте, эсил кайран СССРдин учурундагы тил саясаты тууралуу айтыла берип ашмалтайы чыккан сөздөрдү дагы бир ирет кайталап олтуруунун зарылдыгы жок. Тек гана эгемендикке ээ болгон чейрек кылым ичинде, өз түндүгүбүздү өзүбүз көтөргөн жыйырма беш жылда эне тилибиз үчүн эмнелерди жасай алдык, кайсы иштерди бүтүрүп, кандай көйгөйлөрүн чече алдык деген сыяктуу соболдордун үстүндө ой жүгүрткөнүбүз эп. Албетте, бул жерде жамы журт, жалпы мамлекет

жасай турган иштер бар да, бир жамаат, белгилүү бир мекеме жасай турган жумуштар бар.

Ушул багыттан алып караганда Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде соңку жылдары бир топ алгылыктуу иштер жасалды деп айтсак болот. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2013-жылдын 1-июлундагы (ПЖ № 155) Жарлыгынын негизинде иштелип чыккан Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча токтомдорун турмушка ашырууда Кыргыз улуттук университетинин окутуучу-профессорлук курамы, кызматкерлери жана студенттери, кайталап айтабыз, реалдуу иш чараларды жасоого жетишти.

Аталган маанилүү документтерге ылайык КУУнун ректорунун буйругу менен Университетте 2015-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн программасы иштелип чыгып, Программага ылайык окуу жайдын бардык факультеттеринин иш пландары дардалган.

Программанын максаты Улуттук университетте мамлекеттик тилди жайылтуу, болочоктогу адистерди кыргыз тилинде кесиби боюнча эркиной жүгүртүүгө, жогорку деңгээлде баарлашууга, маданияттуу жазууга багытталган иш мерчемдерди камтыйт.

Бул программага ылайык Улуттук университетте 2015-2020- жылдарда мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жол картасы да иштелип чыкты (Жол карта университеттин сайтына жайгаштырылган). Жол картада мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн стратегиялык жана тактикалык иш аракеттери ай, жылдарга бөлүнүп, этап-этабы менен иштелүүчү иш чаралардын мазмун - маңызы айкын чагылдырылган.

Коомдук негизде түзүлгөн университеттик масштабдагы “Мамлекеттик тил комиссиясы” мурдатан иштеп келе жаткан жумушун улантып, өзгөчө окуу куралдарын мамлекеттик тилде чыгарууга сунуштоодо квартал сайын өзүнүн жыйынын өткөрүп, ар бир жыйында мамлекеттик тилге байланыштуу маселелерди талкуулап келет. Ар бир факультеттин мамлекеттик тилге байланыштуу иш чараларынын планы дагы иштелип чыккан.

Улуттук университетте мамлекеттик тилдин абалы, сабактардын жүрүшү боюнча февраль айынан декабрга чейин мониторинг жүргүзүлдү.

Университет болочоктогу кадрларды мамлекеттик тилде сүйлөй билгенге, жаза билгенге, келечектеги ишин сапаттуу жүргүзө алганга даярдап жатабы деген талылуу суроо туулат.

Ырас, айрым адистиктер боюнча окуу пландары жана жумушчу программалар мамлекеттик тилде даярдалууда. Бирок, басымдуусу расмий тилде. Аталган документтерди акырындык менен мамлекеттик тилге өткөрүүгө милдеттүүбүз. Мындан тышкары Университеттин окутуучу-профессорлук курамынын күчү менен окуу китептери, окуу куралдары, кээ бир учурларда окуу-методикалык комплекстер да мамлекеттик тилде даярдалып, жарык көрүп жаткандыгы бизди кубандырат. Албетте, бул илимий-методикалык олуттуу иштерге жигердүү салымын кошуп жаткан окутуучу-профессорлорго ректораттын атынан терең ыраазычылыгыбызды билдиребиз.

Жогоруда аталган мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасына ылайык Билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы эксперттик жумушчу топтун элегинен өтүп, жактырылган ар кандай адистик боюнча мамлекеттик тилде жазылган 15 аталыштагы окуу китептери ар бири 500 нускада акысыз жарык көрүүдө.

Бүгүнкү күндө биздин окуу жайдын сунуштамасы менен Билим берүү жана илим министрлигинде ар кандай багытта 20 окуу китеби даяр турат. Алар эксперттик тастыктоодон ийгиликтүү өтсө, жогорку китептердин катарын толуктап калышы толук мүмкүн.

Университеттин алдындагы тил үйрөнүү борборунда кыргыз тилин үйрөнүүчүлөрдүн арасында чет өлкөлүк студенттер жылдан-жылга көбөйүүдө. Алардын географиялык дареги ар тараптуу, мисалы: АКШдан, Жапониядан, Украинадан, Канададан, Малазиядан, Филиппинден, Индонезиядан, Кытайдан, Түштүк Кореядан ж.б. Булар жалаң гана кыргыз тилин үйрөнбөстөн, байыркы этностун тарыхын, салт-санаасын, маданиятын, географиясын кызыгуу менен үйрөнүп жатышат. Тил үйрөнүү борборунан окуп, андан ары окуусун кыргыз филология

факультети менен тарых факультетинде студент катары уланткандар жана бүтүп кеткендер бар.

Президенттин жарлыгына ылайык 2016-жыл тарых, маданият жылына жана Жусуп Баласагындын 1000 жылдыгына арналган КУУнун студенттери арасында 5-жолку Мамлекеттик тил боюнча олимпиада 15- апрелде болуп өттү. Май айында расмий тилден дагы “Россотрудничество” менен биргеликте ЖОЖдор аралык олимпиада өткөрүлдү.

Кыргыз улуттук университетинде иш кагаздарын мамлекеттик тилге өткөрүү ишин жакшыртуу максатында окуу жайдын окутуучу- профессорлук курамына, кызматкерлерине, лаборант, методисттерге январь айында 72 сааттык “Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү” курсу жана жайкы мектеби июнь айында өткөрүлдү.

Мамлекеттик тил боюнча проректордун алдында түзүлгөн окуу - методикалык комиссия мамлекеттик жана расмий тилдер боюнча мамлекеттик тил бөлүмү менен биргеликте тажрыйба алмашуу, жаңы ыкмаларды жайылтуу максатында ар бир факультетте ачык сабактарды өткөрүүнү салтка айландырган. ОМКнын курамын колледждердин жана факультеттердин кыргыз, орус тилчи окутуучу - профессорлору түзөт.

Окуу жайдын окутуучулары мамлекеттик тилди үйрөнүү боюнча атайын КРдин Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия, окуу жайлары, борборлор ж.б. уюштурган семинар- тренингдерге үзгүлтүксүз катышып турат.

БУУ тарабынан бекитилген 21-февраль - Эл аралык эне тил күнүнө карата ректор профессор Ч.Ү.Адамкулованын 2016-жылдын 26- январындагы №38 буйругу жарык көргөн. Буга байланыштуу аталган күнгө арналган иш чаралар факультеттерде жигердүү өткөрүлүп, мамлекеттик тил бөлүмү тарабынан уюштурулган «Эне тилдер өлкөсүнө саякат» деген иш чара менен жыйынтыкталды. Иш чарага университеттин окутуучулары жана студенттер катышты.

Жакшы саамалыктар менен бирге чечүүнү талап кылган маселелер да арбын. Алар:

1. Факультеттердеги кыргыз топторун аныктоо.

---

2. Расмий тилдеги топторго өтүлүүчү кыргыз тили сабагынын өтүлүш денгээлин жана алардын натыйжалуулугун көзөмөлдөө (мониторинг жүргүзүү).

4. Кыргыз тилчи окутуучулардын кесипкөйлүүлүгүн жогорулатуу боюнча окуу-семинарларды уюштуруу.

5. Окутуу жана типтүү программалардын мамлекеттик тилде жазылышын декандар менен бирдикте көзөмөлгө алуу. Үлгүлөрүн сунуштоо.

6. Компьютердик программаларды мамлекеттик тилге толук өткөрүүгө жардам берүү.

7. Окуу дисциплиналарын мамлекеттик тилге өткөрүүнү тездетүүгө жардам берүү.

8. Иш кагаздарын мамлекеттик тилге өткөрүүнү ыкчамдатууга кол кабыш кылуу.

9. Улуттук университетте деканаттар менен биргеликте көрнөк-жарнактарды кыргызчалоону, адепке, ыйманга, маданиятка чакырган макал-лакаптарды илүүнү уюштуруу.

10. Улуттук университеттеги окутуучулар, окумуштуулар жөнүндө маалыматтарды, алардын илимий эмгектерин университеттин расмий сайтына, Кыргыз Википедиясына жана КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын сайтына жайгаштыруу.

11. Окуу-усулдук комплекстерди түзүү жана филологиялык эмес адистиктер үчүн мамлекеттик тилде базалык атайын адабияттарды которууну уюштуруу жана аларды конкурстук негизде чыгаруу.

12. Билимдин ар түрдүү тармактары боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүдө мамлекеттик тилди колдонууну кеңири жайылтуу.

Сөз башында айтылгандай, эне тил ар бир эл үчүн ыйыктын ыйыгы. Ала-Тоону мекендеген ак калпак элибиз да “Эне сүтү бойду өстүрөт, эне тили ойду өстүрөт” деген накыл сөзүндү туу тутуу менен эне тилин ыйык көрүп келет. Ал эми ыйык нерсени аруу тутуу, кош каректей таза сактоо ар бирибиздин милдетибиз. Дал ушул ЭНЕ ТИЛДИН ЭЛ АРАЛЫК КҮНҮНӨ карата Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясы менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети “Мамлекеттик тил жана адабият: ыймандын, адептин, маданияттын табийгый булагы” аттуу

Республикалык илимий-тажрыйбалык конференция өткөрүштү. Жыйынга КР Президентинин Аппаратынын этностук, диний саясат жана жарандык коом менен өз ара аркеттенүү бөлүмүнүн башчысынын орун басары Алмаз Кулматов, КР Өкмөтүнүн Аппаратынын билим берүү, спорт жана маданият бөлүмүнүн башчысынын орун басары Айбек Исаев, КР Билим берүү жана илим министринин орун басары Кудайберди Кожобеков, КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын төрагасы Назаркул Ишкеев, “Бйман” диний маданиятты өнүктүрүү фондунун төрагасы Нуржигит Кадырбеков, окумуштуулар, маданият ишмерлери, коомчулуктун көптөгөн өкүлдөрү катышты.

*** **

Кылымдарды карыткан, элдин элдүүлүгүнүн эн белгиси болгон эне тилибиздин “мамлекеттик тил” макамын алганына эмдиги жылы отуз жыл толот. Отуз жыл тарых үчүн бир көз ирмем болгону менен жаңы төрөлгөн наристе отузга чыгып, эр киши болду, өмүрүнүн тен жарымы өттү дегенди да туюнтат. Бардык нерсе салыштыра айтылганда гана жүрөккө жетет. Демек, пенде баласынын бу жарыкчылыктагы өмүрүнүн тең жарымына тете мезгилде эне тилибиздин кадыры менен баркы, эл аралыкаброю менен бедел и үчүн эмне иштерди жасай алдык деген жүрөк- жүлүндү эзген ойлор эл уулумун деген ар бир азаматтын жүрөгүндө, акыл- оюнда болуусу абзел эмеспи.

Албетте, бул багытта тиешелүү иштер аткарылып жатканында эч бир шек жок. Бирок, соңку мезгилдерге чейинки жасалган иштердин көпчүлүгү майнапсыз болуп келгендигин да жашыра албайбыз го. Арийне, эне тилибизге мамлекеттик тил деген макамды биз азуусу асаман-айды чалып турган улуу империянын учурунда – 1989-жылы 23-сентябрда мыйзамдын коштоосунда бере алдык. Бул жумушту ишке ашырган ага, эжелерибизге ар качан терең ыраазычылыгыбызды айта жүргөнүбүз оң...

1991-жылы эгемендикке ээ болгон соң бул багытта иштер ургалдуу жүрүш керек эле. Бирок, андай болбоду. Аруу тилектер көптөгөн документтерде кагаз бетинде калып жатты. Бул айтылган сөзүбүздүн айкын күбөсү катары 1998-жылы 20-январда кабыл алынган “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тилин өнүктүрүүнүн концепциясы”, 2000- жылы 20-августа кабыл алынган “2000 – 2010-жылдарга карата Кыргыз

Республикасынын мамлекеттик тилин өнүктүрүүнүн программасы” деген сыяктуу ондогон документтерди көрсөтүп кетсек болот. 1991-жылы “Кыргыз тили” коому уюштурулуп, аны атактуу адабиятчы, чыныгы мекенчил атуул Камбаралы Бобулов жетектеди. 1998-жылы мамлекеттик тилдин өсүп-өнүгүшүнө, бул багытта жасалган иштерге мамлекет башчысынын деңгээлинде көз салып туруу максатында Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссия түзүлдү. Тиешелүү жумуштар аткарылып жаткансыганы менен эне тилибиздин мамлекеттик тил макамына ылайык келе турган натыйжалар болбой жаткандыгына атпай журт күбө болуп турду. Албетте, иштин мындай мышык ыйларлык абалда кала берүүсүнүн көптөгөн объективдүү жана субъективдүү себептери бар эле.

2010-жылкы ыңкылаптан кийин бул маселеге кайрадан кайрылуу зарылдыгын сезген мамлекет башчыларыбыз 2013-жылдын 1-июлунда Кыргыз Республикасында 2014 – 2020-жылдарда мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук Программасын кабыл алышты. Натыйжада, өкмөтүбүз да тиешелүү токтомдорду кабыл алды. “Муз ордунан козголгондой” болду...

Бир аз эскирек болсо да (жаңысы жарыяланбаса айла жок да!) төмөнкүдөй маалыматты айтата кеткибиз келет. 2009-жылы болуп өткөн эл каттоонун жыйынтыгы боюнча өлкөбүздө жашаган 3 830 556 адам кыргыз тилин өз эне тили деп белгилесе, 271 187 адам кыргыз тилин экинчи тил катары мыкты билерлигин көрсөткөн. Бул цифраларды пайыздык катышка которсок, анда өлкөбүздө жашаган калктын 76 пайызы кыргыз тилинде алака-катыш кылып, кыргыз тилинде сүйлөйт дегенди билдирет. Ошол эле статистикалык маалыматтар дүйнө жүзүндө болжол менен 5 100 000 адам кыргыз тилинде сүйлөй тургандыгын белгилейт... Арадан өткөн он жылга чукул мезгилде бул көрсөткүчтөр дагы да оң жагына ооду деген үмүттөбүз...

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетибизде да мамлекет башчысынын жарлыгы менен өкмөттүн токтомдоруна ылайык мамлекеттик тилди дагы да өркүндөтүү багытында ректордун атайынбуйругу чыгып, окуу жайыбызда 2015 – 2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн атайын

программасы программасы иштелип чыккан. Дээрлик бардык факультеттерде бул программага ылайык иш пландар иштелип чыккан.

Өткөн 2017-жылда улуттук университетте малекеттик тилдин ал- абалын дагы да жакшыртуу, мерчемделген иш чаралардын натыйжалуулугун арттыруу багытында бир топ жумуштар аткарылды. Эгерде буга чейин филолог эмес адистиктердеги студенттердин мамлекеттик тилди өздөштүрүүсүн билүү максатында окуу жайдын алкагында гана факультеттер аралык олимпиада өткөрүлүп келинса, өткөн жылы бул иш чара биринчи ирет баш калаабыздагы ЖОЖдордун алкагында өткөрүлдү. Бишкектеги 14 (он төрт) жогорку окуу жайдын студенттери катышкан бул олимпиадада (1) долбоорлорду коргоо, (2) дилбаян жазуу жана (3) көркөм окуу боюнча мелдеш жүрүп, иш чара чыныгы атаандаштыктын, билим күрөшүнүн духунда өттү. Көз карандысыз калыстар тобунун чечими менен долбоорлорду коргоо боюнча И.Ахунбаев атындагы КММАнын студенти Абдыкеримов Аскат 1-орунга ээ болсо, 2-орунду Э.Арабаев атындагы КМУнун студенти Жаңыбаева Асел багындырды. Ал эми 3-орун Н.Исанов атындагы КМКТАУнун студенти Нарынбек уулу Айбектин энчисине тийди. Ал эми дил баян жазуу жана көркөм окуу боюнча 1-орунга Ж.Баласагын атындагы КУУнун студенти Курманбек уулу Нурахим чыкса, экинчи эки орунга Э.Арабаев атындагы КМУнун студенти Каныбекова Дүрдана менен КМАЮнын студенти Матназаров Мирлан ээ болушту. Үчүнчү эки орунга М.Кашгари-Барскани атындагы Чыгыш университетинин студенти Нурдинова Бегимай менен Н.Исанов атындагы КМКТАУнун студенти Осмонкул кызы Айсалкындар жетишти. Калыстар тобунун жана баш калаабыздагы ЖОЖдордун проректорлорунун сунушу менен Улуттук университетибиз баштаган бул саамалыкты салтка айлантуу сунушталып, натыйжада, үстүбүздөгү жылы бул олимпиада Билим берүүдөгү заманбап маалымат технологиялары институту (ИСИТО) тарабынан ийгиликтүү улантылып, эмдиги 2019-жылга И.Раззаков атындагы Техникалык университеттин жамаатына өткөрүлдү...

Улуттук университет түптөлгөндөн бери эле республикабыздагы бирден бир илимий-методикалык борбор болуп келгендиги баарыбызга белгилүү. Өлкөбүздөгү мектептер, жогорку окуу жайлар үчүн бардык багыттагы окуу китептери менен окуулуктарды, усулдук колдонмолорду

жазган окумуштуулардын дээрлик басымдуу бөлүгү биздин университеттин доценттери менен профессорлору экендигин эч ким тана албайт.

Элибиз эгемендикке ээ болгондон кийин ар кандай себептерден улам бул багыттагы иштер бир аз солгундап кеткендиги да ырас. Бирок, соңку жылдарда өлкөбүздүн өнүгүү жолуна түшүсүнөн улам мамлекеттин каржылоосу менен ЖОЖдор үчүн мамлекеттик тилде жазылган окуу китептерди, окуулуктарды чыгаруу (ал турсун авторлорго калем акы төлөп берүү) иши кайрадан колго алына баштады.

Өткөн 2017-жылы биздин университеттин педагог-окумуштуулары да Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан уюштурулуп жаткан бул иш чарага активдүү катышып, илимпоздорубуздун 15 (он беш) китеби басылып чыкты. Алар төмөнкүлөр болду: 1. Т.Н.Өмүрбеков, “Кыргызстандын тарыхы”, 2. Ж.К.Момбекова, “Кыргыз жана Кыргызстандын тарыхы алгачкы доордон азыркы мезгилге чейин”, 3. К.М.Мамытов, “Стратегиялык менеджмент”, 4. Э.М.Мамбетакунов, “Физиканын дидактикасы”, 5. Ж.Дүйшеев, “Орто мектептер үчүн көркөм окуунун методикасы”, 6. К.С.Раманкулов, “Кыргыз Республикасынын Эмгек укугу”, 7. Г.Б.Айдарбекова, “Саясий жана укуктук окуулардынтарыхы”, 8. Т.Кулматов, “Ланшафт таануу”, 9. Ж.О.Омурова, “Эл аралыкмамиле: теориялык, интеграциялык маселелери”, 10.С.Б.Бообекова, “Элементтердин химиясы”, 11. Автордук коллектив, “Жогорку мектептин педагогикасы”, 12. А.Мурсалиев, Т.Ниязов, “Жалпы экологиянын негиздери” 13. Г.А.Джантаева, Б.К.Кадырова, “Адамдын жана жаныбарлардын физиологиясы”, 14. А.Саадабаев, “Дифференциалдык теңдемелердин курсу”, 15. Автордук коллектив, “Жогорку окуу жайларда жүргүзүлүүчү иш кагаздарынын үлгүлөрү жанаорусча-кыргызча сөздүк”.

Республикабыздагы бир дагы ЖОЖдун педагог-окумуштуулары мындай көрсөткүчкө жетише алган жок. Бул көрүнүштүн өзү Улуттук университетибиздин илимий-педагогикалык жамааты алдыңкы сапта экендигин эң сонун далилдеп турат.

Өткөн жылда болгон алгылыктуу көрүнүштөрдүн эң орчундуусу катары эсептелген бул багыттагы иштер үстүбүздөгү жылы да улантылууда. Улуттук университетибиздин окумуштуу-илимпоздору

быйыл да өткөн жылкыдай эле алдыда болуп, дагы да биринчиликти колдон чыгарбайт деп ишенебиз.

Узаган жылы аткарылган көптөгөн иш чаралардын орчундууларынын бири катары “Мамлекеттик тил боюнча Улуттук программанын билим берүү мекемелеринде аткарылышы, көйгөйлөрү жана келечеги” деп аталган республикалык илимий-тажрыйбалык конференцияны көрсөтүп кетсек болот. Кыргыз өкмөтүнүн аппаратынын, Билим берүү жана илим министрлигинин, КР Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиянын өкүлдөрү, башкалаабыздагы жана аймактардагы ЖОЖдордун проректорлору катышкан бул иш чаранын пленардык жыйынында республикабыздагы көрүнүктүү окумуштуулар атайын даярдалган баяндамалар менен чыгып сүйлөшүп, секциялык бөлүктө да кызуу талкуулар болду. Конференциянын темасы эле айтып тургандай, мында 2013-жылы 1-июлда Президентибиз тарабынан кабыл алынган программанын аткарылышы, жасалган иштер, бул багыттагы көйгөйлүү маселелер, кечиктирилбей аткарыла турган жумуштар тууралуу жымсалдалбай, ачык-айрым кеп болду. Учурдан пайдаланып, биздин бул иш чарабызга өз өкүлдөрүн жиберешкен аймактагы ЖОЖдордун жетекчилерине Улуттук университеттин жетекчилигинин ыраазычылыгын билдиребиз. Айта кетчү дагы бир нерсе, мамлекеттик тил, адабият, маданият багытында биз өткөргөн иш чараларга жигердүү катышып келаткан КР Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиянын Төрагасы, проф. Н.И.Ишекеевге, Омор Сооронов, Абдыкерим Муратов, Сулайман Рысбаев, Жеңишбек Чыманов, Тынчтыкбек Чоротегин ж.б. көрүнүктүү окумуштууларга да терең ыраазычылыгыбызды билдирүү менен илимий иштерине ийгиликтерди каалап кетмекчибиз.

Жогоруда биз адабий, маданий иш чаралар деп айтып кеттик. Ооба, улуттук университетибизде бул багытта өтө көп иш чаралар өттү. Алардын эң ирдүүсү катары улуу манасчы Жүсүп Мамайдын, даанышман акын Молдо Кылычтын, залкар калемгер Мидин Алыбаевдин туулган күндөрүнө карата өткөрүлгөн эл аралык жана республикалык илимий-тажрыйбалык конференцияларды көрсөтүп кетмекчибиз. Жүсүп Мамайдын 99 жылдыгына арналган конференцияга Кытайдагы көрүнүктүү окумуштуулар Мамбеттурду Мамбетакун, Амантур

Абдырасул баш болгон 18 кишиден турган чоң делегация жана Орусиядан Юрий Худяков, Виктор Бутанаев жана жакынкы өлкөлөрдөн белгилүү зыялылар катышты...

Улуттук университетибизде мамлекеттик тилди өнүктүрүүгө кошкон салымдары үчүн бир катар профессор, доценттерибиз КР Президентине караштуу мамлекеттик тил боюнча Улуттук комиссиянын төш белгилери жана Ардак грамоталары менен сыйланышты.

Бир катар декандарыбыз бул багытта жигердүү иштеп жатышканын да атайын белгилеп кетмекчибиз...

Албетте, университеттин турмушун китепсиз элестетүү мүмкүн эмес. Биздин окуу жайда бул багытта да бир топ алгылыктуу иштер жасалып келүүдө. Тагырак айтканда, Улуттук университетибиздин китеп корун жаңылоо, болгондо да мамлекеттик тилдеги илимий жана окууусулдук басылмалар менен жаңылоо, эки багытта жүргүзүлүп келет. Биринчиден, университетибизде жана башка ЖОЖдордо, илимий, илимий-педагогикалык борборлордо эмгектенишкен көрүнүктүү илимпоздордун, таанымал окумуштуу-педагогдордун өздөрү басмадан чыгарышкан илимий-педагогикалык эмгектерин сатып алуу менен университетибиздин китеп корун толуктоо. Бул багыттагы ишти көзөмөлдөп, жакшы натыйжаларга жетишүү максатында ректор К.Ж.Садыковдун буйругу менен атайын комиссия түзүлгөн. Жаңы илимий-педагогикалык жетишкендиктердин контекстинде жазылган окуукитептер, усулдук колдонмолор, монографиялар комиссиянын тыкыр кароосунан өткөн соң тендердик жол менен сатып алынып, университетибиздин китепканасынын корун толуктап келет. Ушундай жол менен республикабызга аттын кашкасындай таанымал окумуштуу- педагогдор А.Садыковдун, К.Даутовдун, А.Калыбековдун, С.Байгазиевдин, Л.Үкүбаеванын, З.Галиеванын, Г.Дюшееванын, К.Токтоналиевдин ж.б.лардын студенттерибиз үчүн өтө керек болгон эмгектерин сатып алдык. Экинчиден, мамлекеттик долбоор менен басылып чыккан илимий-педагогикалык басылмалар менен университетибиздин китепканасынын корун жаңылап, толуктоо иши да жолго коюлуп келүүдө. Мунун айкын мисалы катары, Улуттук университетибиздин болбордук китепканасына, экономикалык жана юридикалык колледждердин китепканаларына алынган жалпы жонунан

бир жарым миңге жакын китептерди айтып кетсек болот. Албетте, булардын баары мамлекеттик тилде басылып чыккан эмгектер экендиги андан бетер кубанычтуу көрүнүш болуп эсептелет.

Ар кандай ЖОЖдун турмушунда мамлекеттик тилдин ал-абалын жакшыртуу жумушунда, арийне, бул багыттагы окуу-усулдук иштердин жөнгө коюлушу да чоң мааниге ээ. Ушул багытта аткарылган иштердин алгылыктуу көрүнүшү катары факультеттер аралык мамлекеттик тил кафедрасынын бир факультеттин курамынан чыгарылып, кайрадан мурдагыдай ректораттын карамагына өткөндүгүн жана бул кафедранын башчылыгына конкурстук негизде утуп чыгып, окуу жана уюштуруу багытында чоң тажрыйбага ээ адистин келишин да баса көрсөтүп кетмекчибиз.

Албетте, эне тилибиздин “мамлекеттик тил” деген макамды алганы канчалык кубанычтуу окуя болсо, анын бул макамда толук кандуу жашоосу үчүн дагы далай иштерди аткарууга милдеттүү экенибиз андан бетер айдан ачык эмеспи. Эне тилибиздин “мамлекеттик тил” макамы менен мактана турган учурга али жетише элекпиз. Мактанар учурга жетүүчүн дагы да көп иштерди аткаруубуз керек. Биринчиден, жок эле дегенде мамлекеттик тилди үйрөнүүнүн турмуштук зарылдыктарын түзүшүбүз кажет, б.а. айыл өкмөтү менен дарыгерден, окуу жайлар менен ишканалардан алынуучу маалыматтар менен тастыктамалардын баары мамлекеттик тилде гана берилиши зарыл. Экинчиден, окуу-усулдук программаларыбыздан тартып, күнүмдүк толгонтокой иш кагаздарыбыздын баарысы мамлекеттик тилде жазылыш керек. Үчүнчүдөн, улуттук идеялар, улуттун улуттугун ичкериден аныктап турган – азыркынын тили менен айтканда, улуттун иденттүүлүгүн аныктап турган – негизги сапат-касиеттер эне тил менен тикеден тике ажырагыс биримдикте эмеспи. Мындай болгон соң атпай журттун, жалпы улуттун стратегиялык өнүгүү жолдору мамлекеттик тилдин өнүгүшү менен ажырагыс биримдикте болуусу керек. Өлкөнүн стратегиялык өнүгүү жолдорун турмушка ашыруу үчүн аракеттенген ар бир атуулдун аң-сезиминде эне сүтү менен бойго бүткөн эне тилдин аруулугун, ыйыктыгын, кадыры менен баркын бийик сактоо сезими да кошо жашаш керек.

Адабияттардын тизмеси:

1. “Кыргыз ССРинин Мамлекеттик тили жөнүндө” Мыйзам. =
Ф.: Кыргызстан, 1989.
2. Закон Кыргызской Республики Об официальном языке
Кыргызской Республики. // Б.: 2000, 25 мая.
3. “Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тили жөнүндө”
Мыйзамдын аткарылышы жөнүндө Кыргыз Республикасынын
Жогорку Кеңешинин Токтому. // Б.: 2016, 26-май.